

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Ірина Ломакіна,

*аспірантка кафедри земельного, аграрного та екологічного права
Національного університету біоресурсів і природокористування*

Забезпечення національних інтересів у процесі інтеграції України до Європейського Союзу та світового економічного простору вимагають негайних та ефективних заходів, спрямованих на формування і реалізацію виваженої державної аграрної політики. Тому дослідження державно-правового регулювання сільського господарства є необхідним та актуальним.

Забезпечення продовольчої безпеки необхідно розглядати як одну з важливих функцій держави, реалізація якої потребує визначення форм, методів, повноважень органів державної влади й органів місцевого самоврядування. Необхідність у державному регулюванні діяльності суб'єктів агробізнесу зумовлюється і тим, що держава несе відповідальність за забезпечення нормальних соціальних умов для своїх громадян, забезпечення громадян продовольством та іншими сільськогосподарськими товарами у достатній кількості, відповідної якості, за захист прав та інтересів виробників і споживачів продовольства. За сучасних умов необхідність регулювання аграрних відносин зумовлена й гострим дефіцитом матеріальних і фінансових ресурсів, низьким технічним рівнем, слабкою мотивацією до праці, порушенням міжгалузевих зв'язків.

Державно-правовому регулюванню сільського господарства приділяли увагу такі вчені, як В. Курило, А. Берлач, В. Семчик, С. Марченко, В. Гуревський, А. Гетьман, Н. Тітова, В. Єрмоленко, В. Янчук, М. Козирь, З. Беляєва, В. Жущман, В. Гайворонський.

Мета цієї статті полягає у проведенні науково-теоретичного аналізу правових аспектів державного регулювання сільського господарства України, формулюванні наукових висновків і внесенні пропозицій щодо вдосконалення чинного аграрного законодавства України з питань державного регулювання сільського господарства.

Об'єктом нашого дослідження є суспільні відносини, що потребують правового регулювання у сфері державного регулювання

сільського господарства за сучасних умов глобалізації й інтеграції економічних, соціальних і державно-правових явищ.

В теорії аграрного права немає єдиної думки щодо поняття «державне регулювання сільського господарства». Відносини, що виникають у процесі державно-правового регулювання сільського господарства, мають комплексний характер. В юридичній літературі існують різні погляди з цього приводу. За своєю юридичною природою зазначені відносини є управлінськими.

Традиційно в теорії аграрного права правовідносини поділяють на внутрішні (внутрішньогосподарські) та зовнішні (зовнішньогосподарські)¹. Серед зовнішніх відносин окрему групу становлять аграрні управлінські відносини, тобто відносини державного регулювання сільського господарства України². Такої ж позиції дотримуються і вчені Росії³. В аграрно-правовій літературі для характеристики державно-правового впливу на відносини у сфері сільськогосподарського виробництва вживаються терміни «керівництво», «управління» та «регулювання».

Державне регулювання сільського господарства – це вид державної діяльності, яка здійснюється уповноваженими на це державними органами⁴. Державні органи, які здійснюють державне регулювання, визначаються в кожному конкретному випадку особливостями об'єкта державного регулювання.

¹Казанцев Н. Д. Предмет и система колхозного права. – М., 1957. – С. 27; Каландадзе А. М. Внутриколхозные правоотношения в СССР. – Л., 1974. – С. 7–16; Янчук В. З. Проблемы теории колхозного права. – М., 1969. – С. 60–64; Уркевич В. Ю. Проблемы теории аграрных правоотношений. – Х., 2007. – С. 81–91.

²Аграрне право України / За ред. В. З. Янчука. – К., 1996. – С. 388–406; Аграрне право України / За ред. О. О. Погрібного. – К., 2004. – С. 92.

³Рыгалова Л. В. Аграрное право. – М., 2002. – С. 6; Козырь М. И. Аграрное право России: проблемы становления и развития. – М., 2003. – С. 90–96.

⁴Марченко С. І. Поняття державної підтримки суб'єктів аграрного підприємництва // Вісник КНУ. – 2002. – Вип. 46.

Державно-правовому регулюванню сільського господарства як одному з особливих видів соціального регулювання притаманні певні юридичні ознаки й особливості, аналіз яких має важливе значення для його поглибленого розуміння. Дослідження спеціальної літератури та чинного законодавства дозволяє виокремити такі ознаки й особливості державного регулювання сільського господарства:

- закріплення на конституційному рівні основних засад державного регулювання сільського господарства та зобов'язань держави у цій сфері. Проте внаслідок відсутності в чинному законодавстві необхідних правових механізмів реалізація вимог Конституції України належним чином не здійснюється, що викликає справедливе незадоволення багатьох громадян, їх звернення до органів державної влади та місцевого самоврядування, до Уповноваженого з прав людини;

- державне регулювання сільського господарства здійснюється в умовах аграрної та земельної реформи. Аграрна та земельна реформи розпочалися в Україні понад 18 років тому. Вони започатковані одночасно з економічною реформою, тобто з часу прийняття Закону УРСР «Про економічну самостійність Української РСР» від 03.08.1990 р. В цілому реформи в Україні зорієнтовані на перехід від планово-регулюючої до ринкової економіки. Але, як зазначає В. Семчик¹, аграрна та земельна реформи не стали підґрунтям соціального відродження села і підвищення добробуту населення країни. Це пояснюється тим, що в Україні не було розроблено належно обґрунтованої концепції аграрної та земельної реформ. За таких умов реалізація аграрного та земельного законодавства виявилися неефективними. Напрямі реформування аграрного сектора постійно змінювалися, що не могло не позначитися на ефективності державного регулювання сільського господарства та становищі галузі в цілому;

- зміст державного регулювання сільського господарства визначається аграрною політикою України та конкретизується в Законі України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року». Виходячи з діалектичного взаємозв'язку та взаємозалежності ряду суспільних, економічних виробничо-господарських, ринково-економічних і соціальних факторів, державно-правове регулювання спрямоване на визначення цілей, завдань і змісту аграрної політики, забезпечення її реалізації. Остання

¹Семчик В. І. Правові аспекти аграрної політики і аграрної реформи в Україні // Організаційно-правові питання аграрної реформи в Україні / За ред. В. І. Семчика. – К., 2003. – С. 20.

зумовлена суспільною потребою відповідного законотворчого та нормативно-правового закріплення, належного правозастосування в цих ланках державних владних і виконавчих структур, усій системі колективних, державних і приватних товаровиробників і підприємців².

Слід зазначити, що функції державного регулювання сільського господарства перебувають у взаємозв'язку з його цільовим призначенням (змінюються із зміною його цільового призначення). Будь-яка діяльність – складноструктуроване поняття. Вона є єдністю таких елементів, як мета (завдання), суб'єкти, об'єкти, засоби, форми, методи діяльності тощо. На думку В. Мамутова, система стимулювання може розглядатись як комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на розвиток заінтересованості суб'єктів господарювання в постійному підвищенні ефективності виробництва³. Але щоб стимулювати саме ефективність виробництва, необхідно вимірювати рівень цієї ефективності⁴.

Ефективність державно-правового регулювання сільського господарства можна визначити як результативну характеристику його дії, яка свідчить про здатність вирішувати відповідні соціально-правові проблеми. Ефективність державно-правового регулювання сільського господарства забезпечується такими факторами, як:

- ефективність законодавчого забезпечення;
- ефективність виконавчо-розпорядчої діяльності, що забезпечує конкретизацію норм закону на підзаконному рівні;

- ефективність діяльності щодо застосування положень закону спеціальними суб'єктами.

За функціональним призначенням державно-правові органи, державні та недержавні організації, які здійснюють від імені держави державне регулювання сільського господарства, можна розділити на групи:

- державні органи, що здійснюють законодавче та програмне забезпечення розвитку сільського господарства України – Верховна Рада України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим;

- державні органи й органи місцевого самоврядування, які здійснюють безпосередньо заходи державно-правового регулювання, тобто наділені виконавчо-розпорядчими функціями – Кабінет Міністрів України, Міністерство аграрної політики України та його

²Янчук В. З. Державно-правове регулювання сільського господарства // Аграрне право України / В. З. Янчук, В. І. Андрейцев, С. Ф. Василюк та ін.; За ред. В. З. Янчука. – 2000. – С. 190–202.

³Мамутов В. К. Системний підхід к стимулюванню підвищення ефективності промислового виробництва // Экономика и право. – К., 2003. – С. 273–274.

⁴Там само. – С. 279.

територіальні органи, Міністерство фінансів України, Міністерство економіки України, Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва тощо;

- державні органи, які здійснюють контроль і нагляд за дотриманням законодавства у сфері сільського господарства, тобто наділені контрольно-наглядовими функціями – Верховна Рада України, Міністерство аграрної політики України та його територіальні органи, Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва, Антимонопольний комітет України, органи прокуратури та ін.;

- державні органи, які здійснюють захист суб'єктів аграрного підприємництва – місцеві суди районів, міст і районів у містах, місцеві господарські суди, апеляційні суди, адміністративні суди, Вищий господарський суд України, Верховний Суд України, Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва, Антимонопольний комітет України;

- державні органи, що зобов'язані створювати відповідні сприятливі умови розвитку сільського господарства України – органи Державної податкової адміністрації, Національний банк України тощо;

- державні установи та недержавні організації, які від імені держави здійснюють функції щодо стимулювання розвитку сільського господарства – наукові установи, навчальні заклади, інформаційно-консультаційні організації, дорадчі служби тощо.

Ефективність державно-правового регулювання сільського господарства можна визначити як результативну характеристику його дії, яка свідчить про здатність вирішувати відповідні соціально-правові проблеми. Ефективність державно-правового регулювання сільського господарства залежить від ефективності законодавчого забезпечення; ефективності виконавчо-розпорядчої діяльності, що забезпечує конкретизацію норм закону на підзаконному рівні; ефективності діяльності щодо застосування положень закону спеціальними суб'єктами.

До критеріїв ефективності сільськогосподарського виробництва вважаємо за необхідне віднести забезпечення екологічної рівноваги (екологічної безпеки), адже за допомогою екстенсивного методу виробництва можна досягти високих економічних результатів, але навряд чи таку діяльність можна оцінити як ефективну¹.

¹Марченко С. І. Організаційно-правові питання товарного сільськогосподарського виробництва в Україні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2008. – С. 17.

Державне регулювання сільського господарства як вид державної діяльності є надзвичайно багатограним явищем, тому складно перелічити всі його конкретні прояви. Разом із тим сутність державного регулювання сільського господарства виявляється в його функціях. На основі дослідження загальної характеристики державно-правового регулювання сільського господарства України можна сформулювати такі **висновки**:

державне регулювання сільського господарства як правова категорія – це врегульовані правовими нормами суспільні відносини, в яких реалізується діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування й інших уповноважених суб'єктів, які безперервно, цілеспрямовано, у рамках своїх повноважень і меж, визначених державною аграрною політикою, впливають на виробництво, переробку, реалізацію сільськогосподарської продукції, інші види аграрних відносин з метою забезпечення продовольчої безпеки, ефективного використання земельних та інших природних ресурсів, дотримання аграрного законодавства, попередження аграрних правопорушень і захист прав громадян;

державне регулювання сільського господарства здійснюється на таких принципах: дотримання законності; забезпечення реалізації конституційних прав і свобод селян; вільний вибір організаційно-правової форми господарювання у сільському господарстві та інших галузях АПК; системність і комплексність заходів державного регулювання сільського господарства; цілеспрямованість та адресність державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників; недопущення безпідставного втручання органів державної влади та місцевого самоврядування у вибір форм господарювання та господарську діяльність сільськогосподарських товаровиробників, крім випадків, передбачених законами; забезпечення суб'єктам господарювання захисту прав власності на землю, майно та результати своєї праці; державна підтримка наукових досліджень із створення та впровадження нових екологічно чистих ресурсозберігаючих технологій вирощування, поглибленої переробки сільськогосподарської сировини та виготовлення з неї конкурентоспроможної вітчизняної продукції; протекціонізм розвитку сільського господарства; поєднання державного впливу та ринкових регуляторів.

